

GORJANCI

NARAVNA IN KULTURNA
DEDIŠČINA
OB PLANINSKIH POTEH

CERKVI SV. JERE IN SV. ELIJE

Na vrhu Gorjancev stojita v začetku 90. let 20. stoletja prezentirani razvalini rimskokatoliške cerkve sv. Jere in grškokatoliške cerkve sv. Elije. Med njima poteka meja med Slovenijo in Hrvaško, pri bogoslužju pa se srečujejo ljudje z obeh strani meje.

Cerkev sv. Jere je prvič omenjena leta 1447 v listini, s katero sta Friderik II. Celjski in njegov sin Ulrik II. kartuziji Pletterje potrdila lastništvo obsežnega samostanskega gozda na Gorjancih. Vizitacijski zapisniki iz 17. st. večkrat omenjajo slabo stanje njenih zidov. Zaradi neljube sosesčine Uskokov so za bogoslužje potrebna oblačila in zvon ključarji na nedeljo »Exaudi« in na praznik sv. Marjete, ko je bila tu maša, prinesli iz cerkve sv. Janeza v Gabrju. Valvasor piše, da so pri Sveti Jeri verniki prejeli nekatere izredne milosti, slepec je spregledal, hromec shodil...

Sveta Jera je že ob prvi omembi označevala mejo pleterske gozdne posesti. Po urbarju kostanjeviškega gospostva iz leta 1625 pa so se tu stikale meje kostanjeviškega, pleterskega, žumberškega in mehovskega deželinosodnega okraja.

Pozidava cerkve sv. Elije je povezana s selitvijo Uskokov v Žumberk v prvi polovici 16. st. Nekateri domnevajo, da je bila to gotska stavba s kratkim prezbiterijem in ladjo z dvema obočnima polama, ki je ena najstarejših grškokatoliških cerkva na Hrvaškem. Obe cerkvi sta bili verjetno opuščeni okoli leta 1800.

Maša pri Sveti Jeri je v nedeljo po 17. marcu in na prvo nedeljo v avgustu; pri Svetem Eliji zadnjo nedeljo v januarju, 1. maja in prvo nedeljo po 30. juliju, vedno ob 12. uri.

Stranski oltar sv. Jožefa

Stranski oltar Marije Kraljice

CERKEV SV. MIKLAVŽA

Cerkev stoji na izpostavljenem pomolu nad dolino Pendirjevke, nad Planinskim domom pri Miklavžu. Njeno arhitekturo sestavljajo tristrano zaključen prezbiterij, skoraj kvadratna ladja s stranskima kapelama in zvonik, prislonejen pred vhodno fasado.

Cerkev sv. Miklavža se prvič omenja leta 1526, ko je prispevala nekaj denarja za protiturški davek. Poročila iz 17. st. navajajo njeno slabo stanje, saj so jo Uskoki občasno celo uporabljali v posvetne namene. Srednjeveška cerkev je bila opuščena ok. leta 1836.

Današnja cerkev je bila na novo pozidana leta 1887. Sočasna z arhitekturo je tudi oltarna oprema, izdelek domačih podobarjev. Glavni oltar je posvečen sv. Miklavžu, oltar v severni kapeli Mariji Kraljici, v južni pa sv. Jožefu. V cerkvi visi tudi slika sv. Jere.

Ljudsko izročilo pripoveduje, da se je po opustitvi cerkve v Hudo peč v dolini Pendirjevke naselil škrat. Nekateri so ga imenovali Taus, drugi Perkmandelc ali Gorjanski vrag. Nagajal je ljudem pri košnji na košenicah in povzročal neurja s točo, zaradi katerih so se v dolini vrstile slabe letine. Prerokovano je bilo, da ga bo pregnalo le mukanje železnega junca. In res: ko je zazvonil zvon Miklavževe nove cerkve, je škrat zbežal in v viharju polomil drevje na Polomu.

Cerkev je zavarovana kot kulturni spomenik.

Pri Svetem Miklavžu so maše vsako nedeljo od začetka julija do sredine avgusta ob 14. uri.

Kranjski šebenik

GORJANSKE KOŠENICE

Gozdnato podobo severnih pobočij Gorjancev prekinjajo večje travnate površine. To so znamenite gorjanske košenice, nastale s krčenjem gozda, košnja in paša. Največje med njimi se razprostirajo nad Javorovico, pod Gosposlično in v okolici Miklavča. V času cvetenja jih odlikujejo bujnost, obilje vrst in barvna pestrost. Po tem se že na prvi pogled razlikujejo od gnojenih travnikov, kjer pisanost zamenja enolično zelenilo.

Med barvitimi cvetovi prevladujejo Ivanjščice (*Leucanthemum*), navadni oslad (*Filipendula vulgaris*), vrbovolistni primožek (*Buphthalmum salicifolium*), navadni otavčič (*Leontodon hispidus*) in čopasta grebenuša (*Polygala comosa*). Floristične gorjanske posebnosti so rumenocvetna panonska detelja (*Trifolium pannonicum*), ki jo je leta 1838 na Gorjancih našel kustos kranjskega deželnega muzeja Henrik Freyer, kranjski šebenik (*Erysimum carniolicum*), znan le še iz doline Sopotne ter edina rastišča hrvaškega klinčka (*Dianthus croaticus*) pri nas.

Preseneča tudi zavarovana kranjska lilija (*Lilium carniolicum*) z živo oranžnimi cvetovi in lepi čeveljc (*Cypripedium calceolus*), največja evropska orhideja. Med rastlinami mrgoli metuljev, hroščev, kobilic in drugih nevrstenčarjev, pogosti pa so tudi plazilci in ptiči.

Obstoj košenic je odvisen od redne košnje, sicer se hitro zarastejo. Kadar ni ekonomskih razlogov, je lastnikom težko osmisлити košnja.

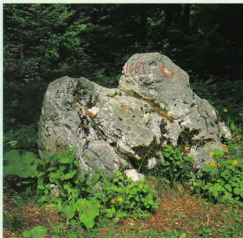
IZVIR GOSPODIČNA

Izvir Gospodična je ena izmed najbolj vabljivih znamenitosti Gorjancev. Med najbolj znane studence ga je povzdignilo ljudsko izročilo o njegovi bajeslovni zdravilni vodi s pomlajevalno močjo, ki ga je zapisal Janez Trdina v bajki Gospodična.

Studenc izvira na severnem pobočju Gorjancev na nadmorski višini 820 metrov, povprečen pretok vode pa znaša 5 l/min. V bližini prihaja na dan tudi izvir Gospod in še nekaj drugih, ki se stekajo v povirje Šumečega potoka. Zaledje izvirov gradijo na dolomitu ležeči ploščati apnenci, breče in laporji. Karbonatne kamnine zadržujejo bogate zaloge podzemne vode, zato so Gorjanci pomemben vir pitne vode.

Novomeški planinci so na pobudo naravoslovca Ferdinanda Seidla leta 1929 ob gradnji gozdne železnice preprečili posek gozda v zaledju izvira. Parcelo so odkupili in jo pravno zavarovali.

Leta 1931 so izvir obzidali in nad njim postavili planinsko zavetišče. S tem so uredili eno najbolj obiskanih planinskih točk na Gorjancih. Izvir je zavarovan kot kulturni spomenik.

KRVAVI KAMEN

Krvavi kamen, kamniti osamelec ob križišču gorjanskih poti, pripoveduje dramatične zgodbe. Ena od njih pravi, da kamen označuje mesto, kjer so pri določanju meje živa zakopali nedolžno dekle in mladeniča, njun grob pa označili s Krvavim kamnom.

Ljudsko izročilo pripoveduje tudi zgodbe o neobvladljivem človeškem pohlepu. Janez Trdina je zapisal, da so se Kranjci in Žumberčani pri določanju meje srečali pri kamnu. Ker se niso mogli zediniti o njenem poteku, se je vnel dhvi prepir, ki je prerasel v pobož. Človeška kri je obilila kamen, ki nosi od takrat ime Krvavi kamen.

V Cerovem Logu vedo povedati, da je bilo ob določanju meje med Kranjci in Hrvati tudi neko dekle. Da se ne bi pozabilo, kje je meja, so ji odsekali prste in njena kri je pordečila obmejni kamen. Dekle pa je bilo v resnici vila, zato je bil mejnik, imenovan Krvavi kamen, še dolga stoletja obarvan rdeče.

Ohranjeno je tudi izročilo, da je bil pri Krvavem kamnu zakopan zaklad, ki je na kresni večer gorel z velikim plamenom. Zakopal naj bi ga neki tat, svojo skrivnost pa je na smrtni postelji zaupal sojetniku v ječi na ljubljanskem gradu. Ta se je napotil na Gorjance, izkopal zaklad, vendar mu na lahek način pridobljeno bogastvo ni prineslo sreče.

Jz Gorjancev / Sv. Miklavž 969 m.

Miklavž okoli 1900 (hrasl Dolenjski marej)

MIKLAVŽ

Miklavž je priljubljena planinsko-izletniška točka. Tu je bilo že leta 1900 zgrajeno prvo planinsko zavetišče, leta 1929 pa so novomeški planinci dobili v najem del mežnarije. V njej je leta 1931 Nace Hudoklin odprl manjšo gostilno, ki je do leta 1939 prerasla v pravi planinski dom.

Spomladi leta 1942 je v spopadu partizanov z italijanskimi vojaki dom pogorel. Po vojni je bil obnovljen in povečan, od leta 1958 pa je stalno oskrbovan.

Ljudsko izročilo pripoveduje, da je na košenicah pri Miklavžu nekoč stala vas. Njene prebivalce, Gorjance, naj bi pregnale rjave mravlje. Bile naj bi tako nadležne, da je moral človek okoli sebe kuriti ogenj, da se je lahko naspal, v hišah pa ljudje niso mogli več prebiti. Zato so se preselili v Gor. Suhadol, na košenicah pa je še danes polno mrdunov, velikih mravljišč.

Južno od planinskega doma je v plitvi kotanji, imenovani Izero, manjši izvir. Zgodba pripoveduje, da je nekoč vanj padlo dekle, ki je napajalo vole. Dekličine kite in volovski jarem je napravilo v Pendičjevki. Da se nesreča ne bi ponovila, so na dno Izera položili železno mrežo. Ta zapira tudi dostop do jezera, ki po ljudskem verovanju napolnjuje podzemlje Kukove gore (Gorjancev) in se bo nekega dne razlilo po dolini.

IZVIR MINUTNIK

Minutnik izvira v pobočju strme grape na levem bregu Pendirjevke. Njegova voda priteka iz špranje, prekrite z dolomitnim gruščem, približno 3 metre nad dolinskim dnom. Ker se pretok vode v izviru v določenih časovnih intervalih ritmično spreminja, ga uvrščamo med zaganjalnike. Ti so v Sloveniji redki, Minutnik pa je na Dolenjskem edini tovrstni izvir.

Opazovanja kažejo več značilnih nihanj vode:

- ob suši priverje voda približno na vsakih 6 min in teče 25 sekund;
- ob nizkih vodah niha pretok od 0,3 do 0,15 l/s, voda 2 min narašča in 2 min upada;
- ob srednjih vodah niha pretok od 0,5 do 2 l/s, voda 8 min narašča in 8 min upada;
- ob visokih vodah je pretok nad 10 l/s, nihanja ni opaziti.

Nihanje vode pogojujeta tektonska zgradba zaledja izvira in dinamične hidrološke razmere. Pojasnimo jih lahko s spletom dovodnih kanalov, po katerih priteka voda v glavne in stranske podzemne zbiralnike. Ker naj bi bilo dotekanje vode v stranske zbiralnike počasnejše kot njeno iztekanje, prihaja v izviru do nihanja vode.

Domače ime za izvir je bilo Prenehavnik. Izročilo pripoveduje, da prihaja do nihanja vode zato, ker je v gori ogromno jezero. V njem plava velika riba, ki s svojim gobcem od časa do časa zapre iztok jezerske vode v izvir. Izvir je zavarovan kot naravni spomenik.

GOZDOVI GORJANCEV

Za Gorjance so značilne pestre gozdne združbe z bukvijo kot graditeljico sestojev, njihove vrhove pa porašča pri nas redkec preddinarski visokogorski bukov gozd. Težko dostopni gozdovi so bili stoletja pomembni le za domačo rabo in oglarjenje. Prvo večje izkoriščanje je povezano z delovanjem steklarne pri Dolžu (1838-1854), po 1. svetovni vojni pa z žago pri Fabriki, do katere je vozila gozdna železnica (1929-1937) ter pletersko žago v dolini Kobile.

Novomeško Okrajno glavarstvo je že pred 1. svetovno vojno iz gospodarjenja izločilo 220 ha ohranjenih gozdov pod Trdinovim vrhom, del katerih je tudi današnji pragozd Trdinov vrh (23,16 ha). Gozdarji so leta 1984 kot pragozd opredelili tudi del Ravne gore (15,53 ha), kot gozdni rezervat pa povirje Kobile (352 ha).

Pragozd Trdinov vrh oblikuje čisti bukovi sestoj z raznodobno stopničasto zgradbo. Bukvi sta primešana gorski in ostrolistni javor, redkeje jerebika in mokovec. Lesna zaloga 655 m³/ha ni visoka, saj lahko najdemo višjo tudi v gospodarskem gozdu. Za pragozd je značilen velik delež drevesnih orjakov, ki imajo v premeru več kot meter in so visoki do 38 metrov. Življenje pragozda je prepuščeno naravnemu razvoju, zato so številna razpadajoča drevesa sestavni del ekosistema. Pomembna so kot zadrževalci vode in nudijo dom številnim mikroorganizmom, glivam in pticam.

Pragozd je zavarovan kot naravni rezervat.

TRDINOV VRH

- 1447: prva omemba cerkve sv. Jere
- 1530: začetek selitev Uskokov v Žumberak,
s tem verjetno povezan nastanek cerkve sv. Ilije
- 1802: cerkev svete Jere že opuščena
- 1889: markirana prva planinska pot na vrh na pobudo Johanna Frischaufa
- 1899: urejeno prvo razgledišče
- 1905: markirana pot iz Novega mesta
- 1923: vrh Sveta Jera preimenovan v Trdinov vrh na pobudo Ferdinanda Seidla
- 1934: ob triangulacijskem stebru postavljena 21 metrov visoka lesena
piramida
- 1960: postavljen nov, 15 metrov visok betonski stolp
- 1968: zgrajena cesta na Trdinov vrh in za tem tudi vojaški objekt
- 1980: pravno zavarovan pragozd Trdinov vrh
- 1984: postavljen 90 metrov visok telekomunikacijski stolp
- 1992: prezentirane razvaline cerkve sv. Ilije
- 1993: prezentirane razvaline cerkve sv. Jere
- 1993: zgrajena cesta na Trdinov vrh s hrvaške strani
- 1999: ustanovljen Park prirode Žumberak - Samoborsko gorje

Gradec, poznoantična cerkev (druga polovica 5. in 6. stoletje)

ZGODOVINA POSELITVE

Strma severna pobočja Gorjancev in njihova vznožja so vse od prazgodovine nudila ugodne pogoje za življenje, saj je tu obilo tekoče vode, rodovitne prsti in rudnega bogastva (železove rude). Po značaju najdb sodimo, da je bila poselitev vezana predvsem na dolino Krke, kar velja za halštatsko, latensko in antično obdobje.

V prazgodovini je bila velika koncentracija naselij in grobišč ob severnem vznožju pogorja, južna pa so bila skoraj prazna. Glavna najdišča tega obdobja so Velike Malence, Gradec nad Mihovim, Klevevški boršt nad Brusnicami, Mrzisišče in Židovske kuče pri Budinjaku v Žumberku, kjer se v zadnjih letih odkrivajo v gomilah zanimive najdbe. Preseneča tudi poznobronasta depojska najdba v gozdu nad Gorenjim Suhadolom.

Antično obdobje predstavljajo Velike Malence nad izlivom Krke v Savo, grobišči na Mihovem in Verdun ter sorodno v Gorenji vasi v Žumberku.

V pozni antiki je bila v 4. st. na Velikih Malencah formirana utrdba, nekoliko kasneje pa tudi višinska utrdba na Zidanem Gabru visoko v Gorjancih, ki jo povezuje s pokopališko cerkvijo na Gradcu nad Mihovim. Še mlajše je slovansko grobišče iz poznega 8. st. in začetka 9. st. na Camberku nad Cerovim Logom.

Številna gorjanska arheološka najdišča kažejo pestro poselitveno podobo nekdanj enotnega kulturnega prostora in predstavljajo enega najbolj kompleksnih dolenjskih arheoloških območij.

GORJANCI

Grad Prežek

Gorjanci, na hrvaški strani poznani kot Žumberačko gorje, se povzpno najvišje s 1178 metrov visokim Trdinovim vrhom (Sveta Jera). Pogorje je ob prelomih dvignjen gorski čok z grudasto tektonsko zgradbo. Zanj je značilna izjemna prepletenost panonskih in kraških pokrajinskih značilnosti.

Razmeroma nepregledno in težko prehodno hribovje poraščajo prostrani bukovi gozdovi, na Trdinovem vrhu in Ravni gori pa sta ohranjena celo pragozdna ostanka. Za krajinsko in ekološko podobo Gorjancev so pomembne košenice z nekaterimi redkimi rastlinskimi vrstami.

Pomembno naravno bogastvo Gorjancev so številni izviri (Minutnik, Gospodična, Jordanov studenec) in potoki (Klamfer, Pendirjevka, Kobilja, Sušica) v ozkih in globoko zajedenih dolinah.

Vse od prazgodovine nadgrajuje naravne danosti Gorjancev pestra poselitvena preteklost. Zanj je značilno sožitje obmejnega slovenskega in uskoškega prebivalstva. Na Gorjance je vezano tudi bogato ljudsko izročilo, ki ga je literarno obdelal Janez Trdina.

Gospodarsko izkoriščanje obsežnih gozdov se je pričelo leta 1838, ko je bila pri Dolžu zgrajena glažuta, intenzivneje pa po prvi svetovni vojni z žago pri Fabriki, do katere je vozila gozdna železnica.

Po slemenu Gorjancev poteka državna meja. Na hrvaški strani je bil leta 1999 osnovan Park prirode Žumberak - Samoborsko gorje, na slovenski strani pa je predvideno, da se osrednji del Gorjancev zavaruje kot krajinski park.

Izdali: Planinsko društvo Novo mesto, Planinsko društvo Šentjernej, Planinsko društvo POHODNIK Novo mesto, Zavod RS za varstvo narave - OE Novo mesto, Zavod za varstvo kulturne dediščine RS - OE Novo mesto, Zavod za gozdove Slovenije - OE Novo mesto; *Vsebina:* Janez Božič, Danilo Breščak, Marinka Dražumerič, Andrej Hudoklin, Peter Skobeme; *Fotografije:* Danilo Breščak, Marijan Hočevar, Andrej Hudoklin, Marko Klinc; *Oblikovanje:* Agora Design; *Tisk:* Tiskarna Bucik; 2005

Izid zloženke so omogočili: Ministrstvo RS za okolje, prostor in energijo, Mestna občina Novo mesto, Občina Šentjernej, Krka d.d. Novo mesto, Perman d.o.o., Kartuzija Pleterje